

УДК 930.25(477.72)“17/18”

Ю. І. Головка

МАТЕРІАЛИ ФОНДУ НОВОРОСІЙСЬКОЇ ГУБЕРНСЬКОЇ КРЕСЛЯРНІ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ІСТОРІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ТА БОРОТЬБИ З КОНТРАБАНДОЮ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ НАПРИКІНЦІ XVIII – НА ПОЧАТКУ XIX СТ.

Стаття присвячена дослідженню виявлених у фонді Новоросійської губернської креслярні Державного архіву Херсонської області звітних документів карантинів, митниць та портових застав Новоросійської губернії. Даний комплекс документів був створений у процесі формування мережі спеціальних митних шляхів, якими регламентували перевезення імпортованих товарів до внутрішніх губерній Російської імперії. Матеріали становлять інтерес як для дослідження історії зовнішньої торгівлі, так і для дослідження історії боротьби з контрабандою на півдні України наприкінці XVIII – на початку XIX ст.

Ключові слова: контрабанда, зовнішня торгівля, історичні джерела, митниці, карантини, портові застави, відомості, митні шляхи, фондоутворення, архіву

Наприкінці XVIII – на початку XIX ст. зовнішня торгівля на півдні України переживала доволі складний період: на цей час припадають заходи щодо економічної блокади Франції, запровадження та ліквідація Кримського порто-франко, переорганізація митної мережі на півдні України. Даним питанням приділяли увагу дослідники історії зовнішньої торгівлі Російської імперії та історії російського купецтва [1-4], зовнішньоекономічних відносин з Туреччиною [5; 6] та країнами Європи [7-9] наприкінці XVIII – на початку XIX ст. Безпосередньо розвиток зовнішньої торгівлі на півдні України даного періоду висвітлювали в своїх роботах А.О. Скальковський [10], І.О. Гуржій [11], Боровой С.Я. [12], О.І. Дружиніна [13], В.І. Тимофєєнко [14], І.Г. Шульга, В.Є. Задорожний, О.С. Мазурок [15], А.В. Бойко [16], Т.Г. Гончарук [17; 18] та інші дослідники. Але й на сьогодні окремі проблеми історії зовнішньої торгівлі та її регламентування задля попередження контрабандного промислу є недостатньо дослідженими.

На обсяги контрабанди та на посилення урядових заходів проти контрабанди суттєво впливали такі зовнішньополітичні фактори як, наприклад, розрив відносин з революційною Францією, який призвів не тільки до припинення торгівлі з країною, але й до суцільної заборони торгувати на території Російської імперії французькими товарами та навіть товарами, подібними до французьких – в окремих випадках виявлену контрабанду навіть дозволялося знищувати [19, с.414; 20, с.769]. Крім того, ситуацію з контрабандою певним чином загострило запровадження порто-франко в Криму, оголошене 13 лютого 1798 року маніфестом Павла I (запроваджувався з 1 травня 1798 року): режим вільної торгівлі передбачав закриття п'яти кримських митниць, замість яких створювали на кордоні порто-франко Перекопську митницю та Арабатську митну заставу [21, л.2]. Організація режиму вільної торгівлі для цілого півострова виявила певні проблеми: через кордон порто-франко був доволі жвавий і постійний рух, в основному, місцевого населення, а оформлення провезення (навіть, в окремих випадках, безмитного) товарів, речей, худоби забирало час та кошти; з іншого боку, функціонування режиму вільної торгівлі вимагало організації митної варті для майже 500 верст узбережжя, адже наявність зручних для заходу суден та човнів кіс, лиманів, заток створювало сприятливі умови для розвитку контрабандного промислу [22, с.195-198]. Врешті-решт, 21 грудня 1799 року режим вільної торгівлі на Кримському півострові відмінили [23, л.12-16]. Як один із способів попередження контрабанди та інших порушень правил перевезення товарів через державний кордон російський уряд використовував практику реєстрації імпортованих товарів вже на території Російської імперії, для чого необхідним було визначення шляхів від митної установи до найближчого прикордонного міста для свідчення товарів. Наприкінці XVIII ст. така практика вже не була новою для Російської імперії, але встановлення напрямків торгових шляхів і прикордонних міст для реєстрації товарів вимагало попередньої підготовки, тобто збору інформації та визначення особливостей зовнішньої торгівлі в конкретному регіоні – на півдні України.

Навесні 1800 року були видані два укази щодо посилення заходів проти контрабандного промислу, а 29 червня того ж року імператорський указ вимагав від губернаторів прикордонних губерній визначити шляхи вздовж сухопутного та морського кордону Російської імперії (виключення робилося для чотирьох міст – Санкт-Петербургу, Ревелю, Риги та Архангельська), якими купецтво мало возити товари від митної установи до найближчого значного міста. На пред'явлені в митниці товари купець отримував ярлик, де перераховувалися всі товари, стягнуте мито, описувалося упакування та спосіб перевезення товарів, а також місце призначення товарів. Ярлик мав бути пред'явлений у вказаному місті зазначеному в ярлику представнику адміністрації для перевірки наявності всього товару. За невиявлені при перевірці в місті товари купець мав заплатити повну ціну на користь Комерц-колегії. Відхилення від вказаного митницею шляху каралося конфіскацією товару на користь того населеного пункту, мешканці якого виявили дане порушення. Губернаторам прикордонних губерній наказувалося найближчим часом визначити шляхи для

перевезення товарів від кордонів до внутрішніх регіонів Російської імперії, оскільки указ вступав в дію з 1 січня 1801 року [24, с.304-305].

13 серпня 1800 року новоросійський губернський землемір Павло Степанович Чуйков (Чуйко) отримав ордер від цивільного новоросійського губернатора Юрія Олексійовича Ніколаєва з копією згадуваного імператорського указу від 29 червня щодо посилення боротьби з контрабандою: губернатор наказував губернському землеміру відправитися до всіх митних постів, через які дозволений імпорту товарів до Російської імперії, і для кожного з цих пунктів призначити відповідні шляхи до першого значного міста для перевірки товарів. Кожний шлях повинен бути детально описаний і ретельно перераховані всі населені пункти на дистанції від митного посту до вказаного міста – справа ця мала бути завершена якомога скоріше [25, арк.6-6зв.]. Губернський землемір, у свою чергу, звернувся до керівництва митних та карантинних установ за інформацією щодо пунктів призначення іноземних товарів, що провозяться через кордони Російської імперії в межах Новоросійської губернії. В архівній справі з даного питання маємо лист митного інспектора Ф.К. Зільбергарніша, який у відповідь на запит губернського землеміра повідомляв, що в межах Новоросійської губернії іноземні товари провозяться до Російської імперії тільки через три митниці – Дубоссарську прикордонну, Одеську та Очаківську портові, а також через Овідіопольську митну заставу, яка, в основному, пропускала сіль, вино та фрукти до Подільської, Київської та Новоросійської губерній (документів від Овідіопольської митної застави у даній справі нема) [25, арк.17]. Директор Очаківської портової митниці у повідомленні губернському землеміру зазначив, що в 1792–1795 рр. товари з Очакова спрямовувалися до Санкт-Петербургу, Москви, Київської, Калужської, Курської, Української та Малоросійської губерній, а також до окремих міст зазначених губерній, а у зв'язку зі зменшенням торгівлі з 1795 року – до Новоросійської та Малоросійської губерній, а також до Москви [25, арк.19]. Директор Дубоссарської прикордонної митниці у повідомленні землеміру підкреслював, що товари з Дубоссарів, більшою частиною, оголошують у провозенні до Новоросійської губернії та до Москви, а також до Малоросійської, Київської та Подільської губерній [25, арк.15]. Директор Одеської портової митниці так само підтвердив основні напрямки вивезення товарів з митниці до внутрішніх регіонів Російської імперії – до Новоросійської, Подільської та Київської губерній, до Москви та інших міст, у тому числі – до Херсону, до якого товари перевозили водою шляхом, а далі – шляхами сухопутними [25, арк.16].

Окрім повідомлень директорів митниць та митного інспектора до комплексу документів, який був утворений у результаті збору інформації для визначення торгових шляхів на півдні України, можна зарахувати ще кілька справ фонду 14 “Новоросійської (Новоросійської) губернської креслярні м. Херсону” (Державний архів Херсонської області), які мають певні спільні риси: майже всі ці справи були розпочаті у першій половині серпня (виключення становить тільки справа Херсонської портової застави – відкриття справи зазначено червнем, але в наявних відомостях датування паспортів, пред'явлених переїжджими на заставі, та подальші записи у відомостях дозволяють впевнено відносити початок цієї справи до липня [26, арк.3-4]) і були закриті 24–28 листопада 1799 року (за виключенням справ Очаківського та Овідіопольського карантинів, які були закриті у жовтні), містять рапорти та відомості за той самий період – з липня по листопад 1799 року, і наводять інформацію про переїжджих, що прибували до Російської імперії, про прибуття торгових та інших суден та про провозення іноземних товарів через кордони Російської імперії в межах Новоросійської губернії.

Рапорти Херсонської портової застави про прибуття та відправлення з Херсонського порту суден, товарів та пасажирів охоплюють період від 7 липня по 24 листопада 1799 року (19 тижнів). У справі маємо два види документів – рапорти на ім'я генерал-прокурора Петра Васильовича Лопухіна та відомості про прибуття та відправлення суден. Рапорти подавалися щотижня, а відомості тільки у разі прибуття або відплиття судна. Відомостей маємо тільки 5, в яких зафіксовані 9 торгових суден (7 російських і 2 турецьких): одне російське і одне турецьке судна зафіксовані двічі – як прибулі та відправлені судна, одне турецьке – як прибуле і 6 російських – як відправлені. Чотири відправлені судна зазначили пункт призначення Константинополь (для решти дана інформація не зазначена), два судна – турецьке і російське – прибули з Одеси. Серед привезених до Херсону товарів були оголошені лимони, інжир, ізюм, ріжки, грецькі горіхи (одне судно прийшло з баластом), а серед вивезених – смола, клоччя льняне, залізо, бечівки, масло вершкове, насіння льняне, пшениця, діжки, військові чавунні снаряди, юхта чорна, риба в'ялена, картопля, дерев'яні вироби (одне судно пішло з баластом) [26, арк.3-24].

Серед відомостей карантинних установ, представлених у даному комплексі джерел, особливу увагу необхідно звернути на відомості Дубоссарського сухопутного карантину, які висвітлюють ситуацію з рухом російських підданих та іноземців через кордон з 8 липня по 26 листопада 1799 року: маємо 19 відомостей, які супроводжуються рапортами начальника карантину на ім'я генерал-прокурора П.В. Лопухіна, а згодом – О.А. Беклешова. Відомості містять інформацію про осіб, що проходили карантинну обсервацію в Дубоссарах – у середньому 12–13 осіб на добу. Найчастіше Дубоссарський карантин реєстрував перетин кордону мешканцями Дубоссарів та Григоріополя, купцями дубоссарськими, ніжинськими, Єлисаветградськими, московськими, могильовськими, київськими, одеськими, тираспольськими і т.д. Переважна більшість прибулих до Дубоссарського карантину зазначала в якості місця відправлення міста та селища неподалік Дубоссар, але були й прибулі з Константинополя, Ясс, Галацу і т.д. Так само переважає місцевість навколо Дубоссар і в якості місця призначення, але частина переїжджих відправлялася і до більш віддалених регіонів – до Одеси, Херсону, Брацлава, Єлисаветграда, Криму, Ніжина, Києва, Харкову, Таганрогу,

Москви, Астрахані, Санкт-Петербургу і т.д. У випадку значної віддаленості місця призначення шлях до міста докладно описувався. Переїжджі зазначали найрізноманітніші причини прибуття до Російської імперії – вступити до російського підданства, повернутися на колишнє місце проживання, у службових справах, для навчання, у церковних справах і т.д., але більшість подорожувала з комерційних потреб. Іноземці переважно прибували до Російської імперії на термін не довше року, але в окремих випадках зазначали і довший термін – від трьох до шести років [27, арк.3-77].

Значно менший рух через кордон відображають відомості Овідіопольського карантину з 23 липня по 8 жовтня 1799 року: маємо чотири відомості, які за цей період зафіксували прибуття тільки трьох осіб у комерційних справах – одного мешканця Генуї, що їхав до Одеси для фінансових розрахунків з компаньйонами, та двох турків, що їхали з Акерману до Балти та Дубоссар для закупівлі меду, вершкового масла та овець [28, арк.2-10].

Очаківський портовий карантин представлений лише однією відомістю та рапортом від 13 жовтня 1799 року – начальник карантину колезький радник фон Матіас повідомляв про прибуття за минулий тиждень (6–13 жовтня 1799 року) 4 військових російських суден, які доставили до Російської імперії 51 особу “різного звання”, серед яких четверо – у комерційних справах: російський підданий Іван Трандафілов, який їхав із Константинополя до Херсону та Миколаєва; двоє турецьких підданих – також із Константинополя до Миколаєва для закупівлі товарів; російський підданий, що повертався з Константинополя до Херсону для фінансових розрахунків [29, арк.4-7зв.].

Одеська портова митниця у даному комплексі представлена відомостями за період з 25 червня по 24 листопада 1799 року, які фіксують досить нерівномірний рух іноземців, у тому числі у комерційних справах, через кордон Російської імперії: за вказаний період маємо 17 щотижневих рапортів директора портової митниці на ім'я генерал-прокурора П.В. Лопухіна про відсутність приїжджих іноземців і лише 5 відомостей про прибулих з-за кордону – 25 липня з Константинополя прибули 4 турецько-підданих греки та один венеційський підданий у комерційних справах; 18 жовтня прибули 15 осіб, з яких один у комерційних справах (комісіонер англійського купця); 5 листопада – з Константинополя прибули 11 осіб, серед яких двоє цісарських підданих у комерційних справах; 14 листопада – з Константинополя прибули 5 осіб, у тому числі венеційський та турецький піддані у комерційних справах; 20 листопада – також із Константинополя прибули чотири венеційських підданих та один турецький підданий у комерційних справах (усього прибулих у цей день – 10) [30, арк.2-28].

Портова митниця Очакова щотижня складала рапорти генерал-прокурору про прибулих з-за кордону та осіб, що виїхали за кордон, а також про прибуття та відправлення суден – у справі маємо 19 рапортів з 10 липня по 27 листопада 1799 року, у переважній більшості яких повідомляється про відсутність пасажирів і лише 4 рапорти супроводжуються відомостями з інформацією про пасажирів: 18 вересня прибуло судно з військовослужбовцями; 9 жовтня – з грузинськими переселенцями та смоленським міщанином; 16 жовтня – прибуло 4 судна, серед пасажирів яких було двоє турецько-підданих греків, що прибули для закупівлі товарів у Миколаєві, і один російський підданий, що повернувся з Константинополя до Херсону для фінансових розрахунків; 23 жовтня прибуло казенне судно з Корфу з депутатами Іонійської республіки та приватними пасажирами [31, арк.2-27].

Найкраще співвідношення загальної кількості звітної документації та відомостей про прибулих з-за кордону осіб має Таганрозька портова митниця: з 11 липня по 28 листопада 1799 року були складені 20 рапортів і до 12 з них додавалися детальні відомості про прибуття суден, привезені товари, пасажирів та мету прибуття до Російської імперії. За даними відомостей серед прибулих до Таганрозького порту 50 суден половина прийшли під російським прапором (25), 22 судна були зазначені як турецькі, 2 – як царські і 1 – венеційське. Переважна більшість суден прийшли до Таганрогу з іноземними товарами (одне судно зайшло для ремонту і одне з баластом) і всі без винятку судна мали завантажити товари російського виробництва для вивозу закордон. Серед прибулих на зазначених торгових судах купців майже половину складало російське купецтво (49%), третину – турецьке (35%), венеційське та царське відповідно 13 та 3%. У відомостях також зазначалася мета приїзду кожного з купців: 44% прибули для закупівлі товарів російського виробництва, 21% привезли свої товари для продажу, 16% – тільки доставляли товари до Таганрогу, 8% купців приїхали на постійне проживання, 7% – для завершення розрахунків і лише 4% – привезли товари і мали наміри закупити товари російського виробництва [32, арк.8-57].

Перелік митних, карантинних та портових установ, які надіслали інформацію про стан справ на кордоні, пояснюється тим, що до кінця 1799 року на території Кримського півострову діяв режим портофранко, який передбачав наявність значно скороченої митної мережі [23, л.12-16]. На жаль, прямих свідчень того, що саме ці дані використовувалися губернським землеміром для визначення мережі торгових шляхів на півдні України у справі нема, але зміст та датування документів відповідає запитам губернського землеміра та часу вирішення даного питання.

Складений губернським землеміром маршрут для кожної митної установи Новоросійської губернії являв собою перелік самих установ і детальний опис самого шляху до найближчого міста для свідчення товарів. У переліку першою була зазначена Одеська портова митниця і три шляхи, якими вивозили товари з Одеси – до Балти (напрямок – Подільська та інші губернії), Ольвіополя (у напрямку міста Новоросійська, Київської, Малоросійської, Слобідської та інших губерній) та Херсону (до останнього – Чорним морем та Дніпром). Ввезені через Дубоссарську сухопутну митницю товари доставлялися до міста Новоросійська,

до Подільської, Київської, Малоросійської та інших губерній і мали провозитися через місто Балту для реєстрації. Від Очаківської портової митниці були затверджені торгові шляхи через Балту (до Підляшської та інших губерній) та через Ольвіополь (до Новоросійська, Київської, Малоросійської та інших губерній). Для Овідіопольської митної застави були передбачені два основні напрямки вивозу товарів: через Тирасполь та через Одесу. Відновлені кримські митниці також були враховані у маршрутній схемі: так, для Козловської портової митниці шляхів було визначено два – через Перекоп та через Бахчисарай, для Кефійської портової митниці – тільки один через Карасубазар, для Єнікальської митної застави також тільки один – через Керч, для Керченської митної застави – шлях через Карасубазар [25, арк.11-22зв.].

Отже, виявлений комплекс джерел складається з листування губернської адміністрації, рапортів та відомостей портової, митних та карантинних установ Новоросійської губернії, які були складені у період з липня по листопад 1799 року і стосувалися обсягів судноплавства, руху через кордон переїжджих та перевезення товарів. Збір даної інформації був пов'язаний з формуванням мережі шляхів, які призначалися для провезення імпортованих товарів від митних та карантинних установ до внутрішніх губерній Російської імперії з метою попередження контрабанди. Дослідження даного комплексу джерел дозволяє не тільки встановити основні напрямки торгових зв'язків, групи товарів, інтенсивність руху через кордон, залучення до зовнішньої торгівлі різних груп населення, але й детально реконструювати один із заходів урядового регулювання зовнішньої торгівлі та боротьби з контрабандою.

Джерела та література

1. Покровский С.А. Внешняя торговля и внешняя торговая политика России. – М., 1947.
2. Золотов В.А. Внешняя торговля Южной России в первой половине XX века. – Ростов, 1963.
3. Миронов Б.Н. Экспорт русского хлеба во второй половине XVIII – начале XIX в. // Исторические записки. – М., 1974. – Т. 93.
4. Рубинштейн Н.Л. Внешняя торговля и русское купечество во второй половине XVIII в. // Исторические записки. – 1955. – №54.
5. Внешнеэкономические связи Османской империи в новое время (конец XVIII – начало XX в.). – М., 1989.
6. Шеремет В.И. К истории русско-турецкой торговли в конце XVIII – начале XIX вв. // Историография и источниковедение истории стран Азии и Африки. – Вып. II. – Ленинград, 1968.
7. Яковкина Н.И. Франко-русские торговые отношения в начале XIX века // Вестник Ленинградского университета. Год издания двенадцатый. – №2. Серия истории, языка и литературы. – Выпуск 1. – Ленинград, 1965.
8. Станиславская А.М. Русско-английские отношения и проблемы Средиземноморья (1798-1807 гг.). – М., 1962.
9. Восточный вопрос во внешней политике России. Конец XVIII – начало XX в. – М., 1978.
10. Скальковский А.А. Торговая промышленность в Новороссийском крае // Журнал Министерства внутренних дел. – 1850. – Часть 39 (№2, №3).
11. Гуржій І.О. Місце України в зовнішній торгівлі Росії кінця XVIII – першої половини XIX ст. // Український історичний журнал. – 1960. – №5.
12. Боровой С.Я. Франция и внешнеторговые операции на Черном море в последней трети XVIII – начале XX в. // Французский ежегодник. Статьи и материалы по истории Франции. 1961. – М., 1962.
13. Дружинина Е.И. Южная Украина в 1800-1825 гг. – М., 1970.
14. Тимофеев В.И. Города Северного Причерноморья во второй половине XVIII века. – К., 1984.
15. Шульга И.Г., Задорожный В.Е., Мазурок О.С. Внешняя торговля России через украинские сухопутные таможи в конце XVIII – начале XX вв. // Вопросы истории СССР. Республиканский межведомственный научный сборник. – М., 1984. – Выпуск 29.
16. Бойко А. Російська імперія, торгівля та купецтво у другій половині XVIII ст. // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – Т. 7. – К., 2001.
17. Гончарук Т.Г. З історії проєктів утворення порто-франко в містах Південної України першої половини XIX ст. // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – Т. 13. – К., 2006.
18. Гончарук Т.Г. Міжнародний транзит через землі наддніпрянської України першої половини XIX ст.: історія вивчення // Український історичний журнал. – 2007. – №3.
19. Полное собрание законов Российской империи с 1649 года (далі – ПСЗРИ). – Собрание 1-е. – СПб., 1830. – Т. XXIII.
20. ПСЗРИ. – Собрание 1-е. – СПб., 1830. – Т. XXIV.
21. Российский государственный архив древних актов (далі – РГАДА). – Ф. 276. – Оп. 1. – Д. 2375.
22. Таможенное дело России (Сборник материалов и документов). – М., 1998. – Т. II (1722-1864 гг.).
23. РГАДА. – Ф. 276. – Оп. 1. – Д. 2378.
24. Джерела з історії Південної України. Том 8 // Формування митної мережі Південної України (1775-1819) / упорядник Ю. Головка / Передмова: Ю. Головка. – Запоріжжя, 2007.
25. Державний архів Херсонської області (далі – ДАХО). – Ф. 14. – Оп. 1. – Спр. 430.
26. ДАХО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Спр. 406.
27. ДАХО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Спр. 427.
28. ДАХО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Спр. 387.
29. ДАХО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Спр. 419.
30. ДАХО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Спр. 390.
31. ДАХО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Спр. 393.
32. ДАХО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Спр. 409.

Головко Ю. И. Материалы фонда Новороссийской губернской чертежни Государственного архива Херсонской области как источник по истории внешней торговли и борьбы с контрабандой на юге Украины в конце XVIII – в начале XIX в.

Статья посвящена исследованию обнаруженных в фонде Новороссийской губернской чертежни Государственного архива Херсонской области отчетных документов карантинных, таможенных и портовых застав Новороссийской губернии. Данный комплекс документов был создан в процессе формирования сети специальных таможенных дорог, которыми регламентировалась перевозка импортируемых товаров во внутренние губернии Российской империи. Материалы представляют интерес как для исследования истории внешней торговли, так и для изучения истории борьбы с контрабандой на юге Украины в конце XVIII – в начале XIX вв.

Ключевые слова: контрабанда, внешняя торговля, исторические источники, таможни, карантинные, портовые заставы, ведомости, таможенные дороги, фондообразование, архивы

Golovko Yu. I. Materials of the Fund of Drawing office of Novorosiiska province of the State Archives of Kherson region as a source related to the history of foreign commerce and of struggle against contraband in the South of Ukraine at the end of the XVIII – at the beginning of the XIX century

This article is devoted to investigation of report documentation of the custom-houses, quarantines and port posts of Novorosiiska province, which were detected in the Fund of Drawing office of Novorosiiska province. This complex of the documents was created during the process of the formation of the system of special custom roads, which regulated the transportation of the import to the interior provinces of Russian empire. These materials may be interesting both for the investigation of foreign commerce, and for the investigation of struggle against contraband in the South of Ukraine at the end of the XVIII – at the beginning of the XIX century.

Keywords: contraband, foreign commerce, primary sources, custom-houses, quarantines, port posts, registers, custom roads, formation of funds, archives

УДК 930.25(477.7)

А. Г. Олененко

ВИКОРИСТАННЯ ДОКУМЕНТІВ АЗОВСЬКОЇ ГУБЕРНСЬКОЇ КАНЦЕЛЯРІЇ У ДОСЛІДЖЕННІ ІСТОРІЇ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ

Документація Азовської губернської канцелярії відбиває основні події та процеси, що відбувались на теренах Південної України в останній чверті XVIII століття, тож багато істориків, які займалися вивченням історії Південної України, у своїх дослідженнях використовували документальні джерела канцелярії Азовської губернії. Матеріали документів Азовської губернської канцелярії використовувались цими дослідниками у рамках вивчення адміністративно-територіального устрою Південної України, запорозької спадщини та долі запорозького козацтва після скасування Запорозької Січі, документообігу установ південноукраїнських губерній, економічного розвитку регіону, історії заселення півдня України, історії містобудування та ін.

Ключові слова: Азовська губернська канцелярія, Південна Україна, джерело, рапорт, ордер, інформативні можливості.

Документація, що відклалася у діловодстві Азовської губернської канцелярії, відрізняється видовим різноманіттям документів та багатоплановістю питань, що підіймались тогочасним керівництвом південних губерній Російської імперії і населенням Азовської губернії та розглядались в стінах канцелярії. Документація Азовської губернської канцелярії на сьогодні не становить єдиного комплексу джерел, а розпорошена по фондах вітчизняних архівних та музейних установ, і більше по фондах архівів Російської Федерації. Документальні джерела, що залишила по собі Азовська губернська канцелярія, представлена рапортами азовського губернатора В.О. Черткова, екстрактами, «мнінями», промеморіями, різноманітними відомостями та іншими документами. Документація Азовської губернської канцелярії відбиває основні події та процеси, що відбувались на теренах Південної України та безпосередньо на території Азовської губернії. Тож не дивно, що багато істориків, які займалися і займаються сьогодні вивченням історії Південної України, у своїх дослідженнях, що перетинаються хронологічно та територіально з існуванням Азовської губернії, використовували документальні джерела Азовської губернської канцелярії.

Канцелярія була однією з провідних установ губернії, яка забезпечувала діяльність всіх інших адміністративних установ Азовської губернії. Азовська губернія була створена 14 лютого 1775 року і проіснувала до 1783 року, коли Новоросійська та Азовська губернії були включені до складу новоствореного Катеринославського намісництва. Керівництво належало губернатору В.О. Черткову, який підпорядковувався генерал-губернатору Г.О. Потьомкіну. Азовська губернія охоплювала територію між Старою Українською лінією укріплень на півночі та Новою Дніпровською лінією на півдні, між Дніпром на заході та землями Війська Донського на сході.

Матеріали документів Азовської губернської канцелярії використовувались дослідниками у рамках вивчення найрізноманітніших питань, пов'язаних з історією Південної України. По-перше, це роботи, при-